

SŁOWA ZA RÓWNOŚCIĄ

Europejski
słownik
na temat
rodzicielstwa
osób LGBT+

DOING
right(s)

Innovative tools for professionals working with LGBT families

SŁOWA ZA RÓWNOŚCIĄ

Europejski słownik na temat
rodzicielstwa osób LGBT+

INDEKS

● WSTĘP.....	5
● KIM SĄ OSOBY LGBT+ I RODZINY LGBT+?	9
● JAK OSOBY LGBT+ ZOSTAJĄ RODZICAMI?.....	11
● JAKIE PRAWA MAJĄ RODZINY LGBT+?.....	17
● CO SIĘ DZIEJE, KIEDY RODZINY LGBT+ NIE SĄ UZNAWANE PRZEZ PRAWO?	19
● DLACZEGO OSOBY LGBT+ UKRYWAJĄ CZASEM SWOJĄ SYTUACJĘ RODZINNĄ?	23
● JAK TO DZIAŁA? ROLE RODZICIELSKIE I PRAKTYKI RODZINNE W RODZINACH LGBT+	27
● KTO JEST CZŁONKIEM RODZINY LGBT+?	31
● JAK DZIECI ZWRACAJĄ SIĘ DO SWOICH RODZICÓW LGBT+?..	33
● CZY DZIECI RODZICÓW LGBT+ MAJĄ SIĘ DOBRZE?	35
● A CO Z PROBLEMEM DOKUCZANIA I ZNĘCANIA SIĘ PRZEZ RÓWIEŚNIKÓW?.....	39
● KIEDY I W JAKI SPOSÓB RODZICE LGBT+ POWINNI INFORMOWAĆ DZIECI O SWOJEJ ORIENTACJI SEKSUALNEJ?	41
● CZY DZIECI OSÓB LGBT+ INFORMUJĄ RÓWIEŚNIKÓW O SWOJEJ SYTUACJI RODZINNEJ?.....	43
● SŁOWNICZEK UŻYTECZNYCH POJĘĆ	45
● POLECANE PUBLIKACJE	49

WSTĘP

Niniejsza broszura to pierwszy efekt projektu *DOING RIGHT(S). Innovative tools for professionals working with LGBT+ families* [„DOING RIGHT(S). Nowoczesne narzędzia dla profesjonalistów i profesjonalistek pracujących z rodzinami LGBT+”] współfinansowanego przez program Erasmus+ Unii Europejskiej. Celem broszury jest przekazanie osobom pracującym w dziedzinach edukacji, pomocy społecznej, opieki zdrowotnej i prawa informacji dotyczących pracy z rodzinami, w których co najmniej jeden z rodziców jest osobą nieheteroseksualną lub transpłciową. Informacje tutaj zawarte mają za zadanie pomóc w profesjonalnym kontakcie z tego typu rodzinami oraz w zrozumieniu doświadczenia rodziców LGBT+ i ich dzieci. Odrzucenie wszelkiej dyskryminacji wynikającej z płci lub orientacji seksualnej to jedna z podstawowych zasad Unii Europejskiej. Mimo to dyskryminacja wciąż dotyka osoby LGBT+ oraz ich dzieci w całej UE (FRA, 2016). Sytuacja ta różni się znacząco w zależności od kraju.

W ostatnim czasie UE wskazuje na lukę pomiędzy krajowymi regulacjami wspierającymi prawa obywateli a brakiem ochrony więzi rodzinnych, który szczególnie mocno dotyka osoby transpłciowe. Sytuacja osób transpłciowych jest więc szczególnie trudna i należy dołożyć wszelkich starań, aby zapewnić im oraz tworzonym przez nie rodzinom bezpieczne i wolne od dyskryminacji warunki życia.

Ranking państw UE ze względu na przestrzeganie praw człowieka w odniesieniu do osób LGBT+. Opracowano na podstawie analizy przepisów prawa pod kątem m.in. przeciwdziałania dyskryminacji, ścigania przestępstw z nienawiści czy możliwości prawnego uzgodnienia płci.

1	MALTA	91,04
2	BELGIA	78,76
3	WLK. BRYTANIA	73,48
4	FINLANDIA	73,27
5	FRANCJA	72,81
6	PORTUGALIA	69,16
7	DANIA	67,69
8	HISZPANIA	67,03
9	SZWECJA	62,66
10	HOLANDIA	59,64
11	NIEMCY	59,00
12	AUSTRIA	56,40
13	GRECJA	52,32
14	IRLANDIA	52,22
15	CHORWACJA	50,56
16	SŁOWENIA	47,73
17	LUKSEMBURG	47,48
18	WĘGRY	47,16
19	ESTONIA	39,34
20	CZECHY	29,20
21	CYPR	28,95
22	SŁOWACJA	28,65
23	WŁOCHY	26,67
24	BUŁGARIA	24,15
25	RUMUNIA	21,12
26	LITWA	20,73
27	POLSKA	18,23
28	LITWA	16,07

Wspieranie praw osób LGBT+ nie leży wyłącznie w interesie ich samych, ale jest bardzo ważne także ze względu na dobro wychowywanych przez nie dzieci. Rada Europy zwraca na to szczególną uwagę i wzywa państwa członkowskie do stworzenia takich warunków, aby dzieci mogły się rozwijać w środowisku wolnym do dyskryminacji.

Czy ta broszura jest przeznaczona dla mnie?

Tak! Zwłaszcza jeśli pracujesz w sektorze edukacji, pomocy społecznej, ochrony zdrowia albo jesteś prawnikiem/prawniczką. W Unii Europejskiej są setki tysięcy dzieci osób LGBT+. Być może nigdy nie spotkałeś/aś dzieci, których rodzice są gejami, lesbijkami albo osobami transpłciowymi. Bardziej prawdopodobne jest jednak, że je spotkałeś/eś, ale o tym nie wiedziałeś/eś.

Ta broszura jest przeznaczona dla Ciebie, niezależnie od Twoich przekonań. Zdobywanie wiedzy na dany temat nie znaczy, że w automatyczny sposób zgadzasz się z jakimś poglądem. Trudno jest jednak bronić poglądów w oparciu o plotki.

Ta broszura jest przeznaczona dla Ciebie, niezależnie od aktualnego poziomu Twojej wiedzy. Znajdują się w niej informacje zarówno podstawowe, jak i bardziej zaawansowane.

Ta broszura jest także przeznaczona dla Ciebie, jeśli lubisz dzielić się wiedzą z innymi!

Jak korzystać z tej broszury?

Nasza publikacja dzieli się na rozdziały, każdy z nich dotyczy jednej ważnej kwestii, która ma wpływ na relacje pomiędzy rodzinami a instytucjami czy służbami. Znajdziesz tu również słowniczek zawierający terminy związane z osobami LGBT+. Być może okażą się one dla Ciebie nowe, a być może niektóre z nich już znasz –

terminy te są obecnie coraz powszechniej stosowane w całej Europie. Publikacja została przygotowana przez międzynarodowy zespół, dlatego podane tutaj informacje są w części uniwersalne dla wszystkich krajów UE, a w części wyszczególniono lokalny kontekst dotyczący naszego kraju.

Możesz korzystać z poszczególnych rozdziałów w dowolnej kolejności, w zależności od konkretnych potrzeb lub swojej ciekawości. Zawartość broszury opiera się na wynikach badań naukowych, na końcu znajduje się odesłanie do bardziej szczegółowych opracowań. Zachęcamy Cię też do nawiązania kontaktu z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób LGBT+, których wiedza płynąca z doświadczenia może być równie cenna, co akademicka. Ich listę znajdziesz na końcu.

CZY WIESZ, ŻE...

- **Trudno stwierdzić, ile jest na świecie osób LGBT+. Średnio w Europie określa tak siebie 5,9% osób. W różnych krajach ludzie w różnym stopniu są chętni, by deklarować bycie osobą LGBT+ (np. w Niemczech określa tak siebie 7,4%, a na Węgrzech 1,5% osób).**
- **We Włoszech w ciągu roku od legalizacji związków partnerskich 2,2% zawartych związków stanowiły związki gejów i lesbijek.**
- **W Polsce dzieci poczęte w związkach osób tej samej płci stanowią 8% wszystkich dzieci wychowywanych przez homoseksualnych rodziców (są to tzw. rodziny planowane), podczas gdy 82% urodziło się we wcześniejszych związkach heteroseksualnych (te rodziny nazywamy patchworkowymi).**
- **Według spisu powszechnego 1% par mieszkających wspólnie w Hiszpanii to pary jedno płciowe.**

KIM SĄ OSOBY LGBT+ I RODZINY LGBT+?

LGBT+ to skrót używany w odniesieniu do lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych. Terminem rodziny LGBT+ posługujemy się w odniesieniu do rodzin, w których co najmniej jeden z rodziców określa się jako osoba nieheteroseksualna lub transpłciowa.

Tradycyjny model rodziny składającej się z mężczyzny i kobiety, którzy wspólnie wychowują dzieci, jest wciąż najbardziej powszechny, jednak różnorodność w sferze życia rodzinnego staje się w społeczeństwach europejskich coraz bardziej widoczna. Osoby LGBT+ istniały od zawsze. W ostatnich kilkudziesięciu latach rosnąca akceptacja społeczna dla związków osób nieheteroseksualnych sprawiła, że ich doświadczenia rodzinne stają się coraz bardziej widoczne i uznawane.

Niektórzy rodzice LGBT+ wychowują dzieci w pojedynkę, inni wspólnie je adoptują. Niektórzy wychowują swoje dzieci biologiczne, inni pełnią role rodzicielskie, pomimo tego, że nie mają więzi genetycznej z dzieckiem ani też nie mogą go w świetle prawa przysposobić (to tzw. rodzice społeczni, zwani też współrodzicami). Niektóre dzieci mają dwie matki, inne dwóch ojców. Wszystkie te rodziny mogą stworzyć dla dzieci bezpieczny i kochający dom niezbędny dla ich rozwoju.

JAK OSOBY LGBT+ ZOSTAJĄ RODZICAMI?

Dla państwa włoskiego nie jestem matką mojej córki, ale to przecież nieprawda. Jestem przy niej zawsze, kiedy czegoś potrzebuje, opiekuję się nią, kiedy jest chora, jestem przy niej, kiedy jest smutna, kiedy jest szczęśliwa albo kiedy potrzebuje pomocy.

Czy tak właśnie nie robią matki?

— **Valentina, lat 42**

Wzięliśmy ślub, kiedy tylko prawo [wprowadzające małżeństwa osób tej samej płci w Hiszpanii] weszło w życie. A potem rozpoczęliśmy proces adopcyjny. Nasze dziecko miało prawie 6 lat, kiedy je poznaliśmy. Teraz czuję, że mam rodzinę, której zawsze pragnęłam.

— **Pablo, lat 42**

Kocham Clare... Żałuję, że wcześniej nie dowiedziałam się, że mój tata jest osobą transpłciową. Nawet po korekcie płci jest najlepszym tatą na świecie!

— **Julia, lat 25, córka transpłciowej matki, lat 52**

Teresa i ja chciałyśmy zostać mamami. Umówiliśmy się z naszym przyjacielem, że razem będziemy mieć dziecko. Marc jest szczęśliwym sześciolatkiem, który ma dwie kochające mamy i cudownego ojca.

— **Estel, lat 40**

Kiedy rozmawiamy o dzieciach moja partnerka mówi „twoje”, a ja odpowiadam „nie moje, ale nasze”. To się zmienia powoli. Mówię: „Jeśli coś robię, to nie dla siebie ani dla dzieci, ale dla NAS: dla ciebie, dla Jacka [biologiczny syn partnerki], a także dla moich dzieci. One są nasze, nie twoje czy moje, ale nasze”.

— **Bożena, lat 35, matka biologiczna trojga dzieci i społeczna jednego syna**

Osoby LGBT+ zostają rodzicami na różne sposoby. Niektórzy mają dzieci z wcześniejszych heteroseksualnych związków. Kiedy wychowują je wspólnie z nowymi partnerami/partnerkami, tworzą tzw. „rodziny patchworkowe”. Inni decydują się na dziecko już jako para. W takim przypadku mamy do czynienia z „rodziną planowaną”. Pary osób tej samej płci mogą wybrać adopcję, jeśli w ich kraju jest ona dozwolona albo zdecydować się na poczęcie dziecka techniką wspomaganą prokreacją, jak np. procedura in vitro. Niektóre pary kobiet decydują się na skorzystanie z usług banku nasienia, wówczas dawca-ojciec pozostaje anonimowy. Inne pary kobiet chcą, aby ojciec był obecny w życiu dziecka i planują rodzinę z zaprzyjaźnionym mężczyzną (dochodzi wówczas do podziału obowiązków rodzicielskich i finansowych). W niektórych krajach możliwe jest też tzw. macierzyństwo zastępcze (zwane surogacją) – wówczas para mężczyzn może skorzystać z pomocy kobiety, która decyduje się urodzić im dziecko, z którym jeden z nich będzie miał więź genetyczną. Możemy zatem spotkać dziecko mające rodziców, których nie łączyło uczucie, ale postanowili wspólnie stworzyć rodzinę. Możemy też spotkać dziecko, które ma więcej niż dwoje rodziców np. dwie matki i ojca, który nie mieszka wraz z nimi, ale bierze aktywny udział w opiece nad dzieckiem i w wychowaniu go.

	WSPÓLNA ADOPCJA PRZEZ PARY JEDNOPLCIOWE	WPOMAGANA PROKREACJA DLA PAR LESBIJEK	WPOMAGANA PROKREACJA DLA SINGIELEK
AUSTRIA	+	+	-
BELGIA	+	+	+
BUŁGARIA	-	-	+
CHORWACJA	<i>adopcja wewnętrzna*</i>	+	+
CYPR	-	+	+
CZECHY	-	-	-
DANIA	+	+	+
ESTONIA	-	-	+
FINLANDIA	+	+	+
FRANCJA	+	-	-
GRECJA	-	-	+
HISZPANIA	+	+	+
HOLANDIA	+	+	+
IRLANDIA	+	+	+
LITWA	-	-	-
LUKSEMBURG	+	+	+
ŁOTWA	-	+	+
MALTA	+	-	-
NIEMCY	+	-	-
POLSKA	-	-	-
PORTUGALIA	+	+	+
RUMUNIA	-	-	+
SŁOWACJA	-	-	-
SŁOWENIA	<i>adopcja wewnętrzna*</i>	-	-
SZWECJA	+	+	+
WĘGRY	-	-	+
WLK. BRYTANIA	+	+	+
WŁOCHY	-	-	-

***Adopcja wewnętrzna:** oznacza, że w związku osób tej samej płci jest możliwe przysposobienie dziecka partnera lub partnerki.

Rodziny LGBT+ i techniki wspomaganej prokreacji

Regulacje prawne dotyczące dostępu do wspomaganej reprodukcji różnią się w zależności od kraju. W Hiszpanii prawo zapewnia kobietom dostęp do sztucznego zapłodnienia niezależnie od ich statusu małżeńskiego, orientacji seksualnej czy też od tego, czy mają partnera. Samotne kobiety i pary lesbijek mogą zatem korzystać z technik wspomaganej prokreacji, aby zostać matkami. Jednak w krajach takich jak Polska czy Włochy techniki te dostępne są wyłącznie dla par heteroseksualnych. W Polsce pary osób tej samej płci nie mogą także adoptować dzieci. Dlatego niektóre kobiety (pary kobiet) wyjeżdżają za granicę, by starać się o dziecko w kraju o mniej restrykcyjnych regulacjach prawnych lub korzystają z oferty banku nasienia online, aby przeprowadzić zapłodnienie w warunkach domowych. Mężczyźni homoseksualni mają jeszcze bardziej ograniczone możliwości zostania ojcami. Niektórzy decydują się na stworzenie rodziny z parą kobiet i poczęcie dziecka, z którym będą mieli więź genetyczną (np. za pomocą jednej z technik alternatywnego zapłodnienia).

W niektórych państwach pary gejów mogą też korzystać z usług dawczyń komórek jajowych i macierzyństwa zastępczego (surogacji), dzięki czemu zostają ojcami. Rozwiązania te nie są jednak powszechne w Unii Europejskiej. Zdarza się więc, że mężczyźni homoseksualni wyjeżdżają za granicę, do krajów, gdzie takie procedury są możliwe.

Z metod wspomaganej prokreacji korzystają też osoby transpłciowe, które obecnie przed operacją korekty płci mogą zamrozić swoje komórki jajowe lub nasienie, by móc skorzystać z nich w przyszłości.

Nie wszystkie osoby transpłciowe chcą dokonywać korekty swoich narządów płciowych. Mimo to, a także nie bacząc na wytyczne WHO w tej sprawie, niektóre państwa nadal wymagają, aby

przed uzyskaniem nowych, skorygowanych dokumentów osoba podjęła się operacji chirurgicznej, która skutkuje bezpłodnością. W państwach, w których prawo nie wymaga takich operacji, niektóre osoby transpłciowe nie decydują się na korektę swoich narządów płciowych i zachowują zdolności prokreacyjne.

Rodziny powstające przez adopcję oraz rodziny zastępcze

Wspólna adopcja przez pary osób tej samej płci jest legalna w wielu krajach Europy, takich jak: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Irlandia, Malta, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Szwecja i Wielka Brytania, a także na świecie jak np. w Stanach Zjednoczonych, Brazylii czy w Południowej Afryce. W niektórych z tych państw, aby starać się o adopcję, trzeba zawrzeć związek małżeński (dotyczy to zarówno par hetero-, jak i homoseksualnych). Ponieważ tylko nieliczne kraje pozaeuropejskie zgadzają się na adopcję przez pary jedнопłciowe, możliwości przysposobienia dziecka są zwykle ograniczone do adopcji w kraju zamieszkania. Tam, gdzie adopcja przez parę osób tej samej płci jest niemożliwa – jak np. w Polsce – może o nią wystąpić jeden z partnerów jako samotny rodzic, ale zwykle wymaga to ukrywania swojej orientacji seksualnej.

Szczególnym przypadkiem przysposobienia jest tzw. adopcja wewnętrzna. Oznacza ona adopcję dziecka partnera/partnerki w sytuacji, kiedy dziecko to ma tylko jednego opiekuna prawnego (np. w sytuacji śmierci drugiego rodzica biologicznego lub utraty przez niego praw rodzicielskich). W niektórych krajach pary LGBT+ korzystają z tej możliwości, aby uzyskać prawne uznanie rodzicielstwa partnera/ki, który/a sprawuje realną opiekę nad dzieckiem, choć nie jest z nim biologicznie spokrewniony/a. Osoby LGBT+ wychowują również dzieci jako rodziny zastępcze. Dzieje się tak w przypadku dzieci, którym rodzice nie mogą za-

pewnić opieki, a państwo zapewnia im rodzinę zastępczą. Rodzice i dzieci w rodzinie zastępczej nie noszą tego samego nazwiska, ale nie oznacza to, że rodzina zastępcza nie odgrywa roli prawdziwej rodziny. Zdarza się, że rodzina zastępcza jest jedynie rozwiązaniem tymczasowym, gdzie dzieci czekają, aż ich rodzina biologiczna poradzi sobie z problemami, które uniemożliwiają zapewnienie im odpowiedniej opieki. Bywa jednak i tak, że rodzina zastępcza zajmuje się dziećmi aż do dorosłości. W Polsce niektóre pary osób tej samej płci podejmują próby stania się rodzicami zastępczymi, jednak do tej pory nie wydano pozytywnej decyzji w tym zakresie.

JAKIE PRAWA MAJĄ RODZINY LGBT+?

	MAŁŻEŃSTWA OSÓB TEJ SAMEJ PŁCI	REJESTROWANE ZWIĄZKI PARTNERSKIE	ADOPCJA ZEWNĘTRZNA	ADOPCJA WEWNĘTRZNA	UZNANIE RODZICIELSTWA PARTNERA/KI	BRĄK KONIECZNOŚCI STERYLIZACJI OSÓB TRANS	BRĄK KONIECZNOŚCI ROZWOJU DLA OSÓB TRANSPLCIONOWYCH
AUSTRIA	+	+	+	+	+	+	+
BELGIA	+	+	+	+	+	+	+
BUŁGARIA	-	-	-	-	-	-	-
CHORWACJA	-	+	-	-	-	+	-
CYPR	-	+	-	-	-	-	-
CZECHY	-	+	-	-	-	-	-
DANIA	+	+	+	+	+	+	+
ESTONIA	-	+	-	-	-	+	+
FINLANDIA	+	+	+	+	-	-	+
FRANCJA	+	+	+	+	-	+	+
GRECJA	-	+	-	-	-	+	+
HISZPANIA	+	o	+	+	+	+	+
HOLANDIA	+	+	+	+	+	+	+
IRLANDIA	+	+	+	-	+	+	+
LITWA	-	-	-	-	-	+	-
LUKSEMBURG	+	+	+	+	-	-	+
ŁOTWA	-	-	-	-	-	-	-
MALTA	+	+	+	+	+	+	+
NIEMCY	+	+	+	+	-	+	+
POLSKA	-	-	-	-	-	+	-
PORTUGALIA	+	+	+	+	+	+	+
RUMUNIA	-	-	-	-	-	-	-
SŁOWACJA	-	-	-	-	-	-	-
SŁOWENIA	-	+	-	+	-	+	+
SZWECJA	+	+	+	+	+	+	+
WĘGRY	-	+	-	-	-	+	-
WLK. BRYTANIA	o	+	+	+	+	+	o
WŁOCHY	-	+	-	-	-	+	-

W 2015 roku Parlament Europejski uznał związki partnerskie i małżeństwa osób tej samej płci za podstawowe prawa człowieka. Przegłosował też rezolucję, która w sposób jednoznaczny uznaje rodziny zakładane przez osoby tej samej płci za pełnoprawne i wskazuje na potrzebę przyjęcia regulacji dotyczących rodzicielstwa osób LGBT+ we wszystkich krajach europejskich. Mimo to, regulacje te wciąż w znaczący sposób różnią się w poszczególnych krajach UE.

- W niektórych krajach osoby LGBT+ mają takie same prawa dotyczące zawierania małżeństw, rodzicielstwa, dostępu do wspomagananej prokreacji oraz adopcji jak osoby heteroseksualne. Jest tak w przypadku 15 z 28 krajów UE, m. in. w Hiszpanii, gdzie prawo o równości małżeńskiej zostało wprowadzone w roku 2005, niedługo po Holandii i Belgii.
- W niektórych krajach prawa osób LGBT+ są uznawane jedynie częściowo. Jest tak w przypadku Włoch, gdzie prawo o związkach partnerskich, które weszło w życie w 2016 roku nie gwarantuje praw rodzicielskich ani dostępu do technik wspomagananej prokreacji, a adopcja przez osoby LGBT+ jest zabroniona.
- Pozostałe kraje, które stanowią obecnie mniejszość wśród członków UE, nie uznają żadnych praw par LGBT+ i ich dzieci. Jest tak w przypadku Polski, gdzie nie ma żadnej możliwości zawarcia związku przez osoby tej samej płci i zabezpieczenia tym samym interesu dziecka, a nowa ustawa o in vitro dodatkowo wykluczyła osoby nieheteroseksualne z możliwości starania się o dziecko.

Tranzycja, czyli korekta płci przez osoby transpłciowe, nie zmienia sama przez się statusu rodzica, jednak w wielu krajach Europy – np. w Polsce i Bułgarii – osoby transpłciowe muszą być stanu wolnego lub rozwieść się, zanim ich skorygowana płeć zostanie uznana prawnie. W innych krajach – np. w Finlandii i we Włoszech – jeśli jeden z małżonków dokonuje tranzycji, małżeństwo zmienia się w związek partnerski.

A: W końcu obie sporządziliśmy testamenty.

B: Mój testament miał zabezpieczyć Annę... Mam cztery siostry, a dom należy do mnie, chciałam go więc zapisać Annie i naszemu synowi na wszelki wypadek, gdybym zmarła... Jej testament zabezpiecza mnie, to znaczy opisuje nasz związek i naszą rodzinę na wypadek, gdyby coś złego jej się przytrafiło...

— **Anna i Betta, 40 i 42 lata, matki 3-letniego syna**

Skontaktowałam się z Kampanią Przeciw Homofobii [organizacja LGBT+], żeby poprosić o radę, czy istnieje jakiś sposób, by zagwarantować prawa matki społecznej, aby mogła opiekować się dzieckiem, albo by próbować zmienić obecną sytuację. Jeśli Marta zdecyduje się na walkę o prawo do opieki nad dzieckiem w wypadku mojej śmierci, musi mieć twarde dowody, że brała udział w wychowaniu dziecka, wspierała je finansowo i mieszkała razem z nim. Dowody jak zdjęcia, filmy, zeznania świadków, jak znajomi

czy sąsiedzi, przelewy bankowe z informacją „Dla Henryka” [syn pary] też mogą się przydać. Miejmy nadzieję, że nic takiego nie będzie nigdy potrzebne. Czułabym się jednak o wiele lepiej, gdyby Marta miała wszystkie konieczne środki. Jakąś amunicję, by o niego walczyć, a nie tylko gołe ręce.

— **Pola, lat 33, matka 2-letniego syna**

CO SIĘ DZIEJE, KIEDY RODZINY LGBT+ NIE SĄ UZNAWANE PRZEZ PRAWO?

W krajach, gdzie prawa osób LGBT+ są uznawane jedynie częściowo lub wcale, jak we Włoszech czy Polsce, nieheteroseksualni rodzice i ich dzieci są narażeni na dyskryminację. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji rodzica społecznego (zwanego także współrodzicem), który nie ma więzów biologicznych z dzieckiem. W świetle polskiego prawa nie jest on uznany za opiekuna dziecka, mimo iż faktycznie pełni taką rolę. Brak regulacji prawnych w tym zakresie naraża interes dziecka, ponieważ nie zabezpiecza jego podstawowych praw (np. prawa do zapewnienia mu opieki czy prawa do dziedziczenia). Jest też przyczyną wielu komplikacji w codziennym życiu.

Rodzic społeczny jako osoba obca dla dziecka nie może wziąć urlopu macierzyńskiego/ojcowskiego, nie może podejmować decyzji dotyczących zdrowia dziecka (nawet go zaszczepić), nie może przejąć nad nim opieki w szpitalu bez upoważnienia ze strony rodzica biologicznego (który w sytuacji nagłego wypadku może nie być dostępny) ani – co najgorsze – nie uzyska prawa do opieki nad dzieckiem w przypadku śmierci rodzica biologicznego, ponieważ sądy nie mają obowiązku brania pod uwagę osoby w świetle prawa obcej dla dziecka.

Według wyników „Badania dyskryminacji i wiktyimizacji osób LGBT+” przeprowadzonego przez Agencję Praw Podstawowych UE, 47% osób LGBT+ doświadczyło dyskryminacji lub nękania z powodu swojej orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej. W przypadku kobiet transpłciowych odsetek ten wzrasta do 69%.

I: Jak radzicie sobie ze szkołą?

A: Francesco, czyli drugi ojciec ma upoważnienie. Szkoła wie, jaka jest nasza sytuacja, a nasz syn ma podwójne nazwisko, ale dalej wymagają upoważnienia. Jest to niekomfortowe, ale gdyby o nie nie pytali, łamaliby prawo.... Nie złoścę się na szkołę, ale na cały ten system, który utrudnia mu odbieranie naszego syna ze szkoły.

— **Antonio, lat 44, ojciec 4-letniego syna**

Poszliśmy więc razem do szkoły, do której zdawał nasz syn, weszliśmy razem do pokoju, ale siedząca tam kobieta powiedziała „tylko rodzice”. Ja jednak się nie ruszyłam, w końcu jestem jego rodzicem, prawda? W końcu ta kobieta zapytała: „która z pań jest matką? I Klara, moja partnerka, powiedziała, że to ona. Wtedy zostałam wyproszona. Nie potrafiłam tego znieść i wybuchnęłam płaczem.

— **Kazia, lat 40, matka społeczna 18-letniego syna**

Jesteśmy w świetle prawa wobec siebie obcymi ludźmi... Kiedy byłam w szpitalu, bałam się o siebie i Aurorę [matkę społeczną]. Istniało ryzyko przedwczesnego porodu w 31. tygodniu ciąży. Gdyby córka urodziła się jako wcześniak, trafiłaby na intensywną terapię, a tam wpuszczają tylko rodziców... Co byśmy wtedy zrobili? Czy wpuszczono by tam Aurorę czy nie?

— **Marta, lat 29, matka 2-letniej córki**

Rodzic społeczny potrzebuje pisemnej zgody, by odebrać dziecko ze szkoły, a nauczyciele w świetle prawa mogą odmówić mu udzielenia informacji na temat dziecka.

Ten brak oficjalnego uznania działa również w przypadku rozstania: rodzic społeczny nie ma w obliczu prawa żadnych obowiązków – w zakresie wsparcia finansowego i opieki nad dzieckiem – ani żadnych praw do utrzymania więzi emocjonalnych czy spędzania czasu z dzieckiem. Oznacza to, że dzieci również nie mają żadnych praw do kontaktu z nim.

W świetle prawa nie ma możliwości zabezpieczenia, a tym bardziej przeniesienia praw rodzicielskich umową notarialną. Nie ma więc żadnych prawnych możliwości zabezpieczenia interesu dziecka, dlatego bardzo dużo zależy od indywidualnego podejścia przedstawicieli instytucji, z którymi taka rodzina ma kontakt.

Czy samo uznanie prawne wystarczy?

O ile uznanie prawne to kwestia zasadnicza dla zapewnienia równości wszystkim rodzinom, nie gwarantuje ono jednak, że dyskryminacja wynikająca z przyczyn kulturowych i społecznych zniknie całkowicie. Nawet w krajach, w których osoby LGBT+ posiadają te same prawa co osoby heteroseksualne, stygmatyzacja, wykluczenie, homofobia i transfobia są wciąż obecne i wpływają na samopoczucie osób LGBT+ oraz ich społeczną integrację.

Dla przykładu, w większości państw dokumentacja szkolna, zasady zapisów do szkół, okólniki, materiały dydaktyczne czy wzory korespondencji nie uwzględniają różnorodności rodzin, w tym rodzin LGBT+. Rodziny te pozostają więc niewidzialne w szkolnej dokumentacji i materiałach dydaktycznych, a wychowywane w nich dzieci nie mają okazji poczuć się reprezentowane na równi ze swoimi rówieśnikami, których rodzice są heteroseksualni. Co więcej, 21% transpłciowych rodziców w Europie osobiście zetknęło

się z dyskryminacją ze strony pracowników szkół. Zwykłe procedury administracyjne – jak wypełnianie urzędowych formularzy czy składanie wniosków o pomoc społeczną – zakładają heteroseksualność jako normę. W związku z tym codzienne czynności wiążą się z doświadczeniem wykluczenia nawet w tych krajach, gdzie małżeństwa i rodzicielstwo osób tej samej płci są uznane prawnie. W Hiszpanii na przykład matka, której partnerka jest w ciąży, musi występować o urlop „ojcowski” (a nie „rodzicielski”).

Z punktu widzenia prawa jestem zupełnie obcą osobą dla biologicznego dziecka mojej partnerki. Z tego powodu nie mogłam być obecna podczas jej szczepienia. Powiedzieli, że mogą ją zaszczepić wyłącznie w obecności osoby, która ma władzę rodzicielską.

— **Ilona, lat 35, matka społeczna 5-letniej córki**

Za każdym razem, w każdym szkolnym formularzu pytają o „imię i nazwisko matki” oraz „imię i nazwisko ojca”. Pewnie już z tysiąc razy wykreśliłam to „imię i nazwisko ojca”.

— **Maria, lat 49, matka 12-letniej córki**

Kiedy Nina poszła do przedszkola, zdałyśmy sobie sprawę z tego, że w książkach czy zabawkach nie ma ani słowa o naszej rodzinie, jesteśmy zupełnie niewidzialne. Kupiłyśmy więc książeczki i zestawy edukacyjne, które przygotowało Stowarzyszenie Tęczowych Rodzin i przekazałyśmy je do przedszkola, żeby mieli jakieś materiały, by opowiadać o naszej rodzinie jak się należy.

— **Loretta, lat 37, matka 4-letniej córki**

DLACZEGO OSOBY LGBT+ UKRYWAJĄ CZASEM SWOJĄ SYTUACJĘ RODZINNĄ?

Poziom akceptacji osób LGBT+ różni się w zależności od kraju. W niektórych państwach Europy jest tak wysoki jak w Holandii, Szwecji i Hiszpanii, gdzie ponad 90% obywateli deklaruje swoją akceptację dla osób LGBT+. We Włoszech wskaźnik ten spada do 72%, podczas gdy w Polsce jest najniższy i wynosi 37%. Polska należy do mniejszości krajów UE, gdzie większość ludności odmawia podstawowych praw osobom LGBT+.

Ujawnianie się (ang. *coming out*) to proces, w którym osoby LGBT+ i ich rodziny ujawniają swoją orientację seksualną, tożsamość płciową lub sytuację rodzinną otoczeniu. Widoczność osób LGBT+ zależy więc także od ich własnej decyzji. Łatwiej będzie podjąć ją w kraju, w którym prawa osób LGBT+ i ich dzieci są rozpoznane przez państwo, a poziom akceptacji społecznej jest wysoki. W krajach, gdzie powszechna jest niechęć do osób nieheteroseksualnych i transpłciowych, gdzie nie ma możliwości zawarcia związków partnerskich, rodziny te często starają się ukrywać, aby uniknąć negatywnych reakcji, ale również by zmniejszyć ryzyko tego, że ich dzieci zostaną skrzywdzone, a nawet – w najgorszym wypadku – odebrane rodzicom.

Nie ma sztywnych reguł co do tego, jak, kiedy i komu rodzina powinna powiedzieć o orientacji seksualnej rodziców.

Uważa się, że najlepszym rozwiązaniem jest, gdy rodzice poinformują o swojej sytuacji wszystkich w najbliższym otoczeniu, zwłaszcza

cza osoby, które mają kontakt z dzieckiem. Najlepiej by było, jeśli w takim przypadku otoczenie przyjąłoby tę informację jako naturalną, okazując wsparcie. Nie zawsze jednak tak się zdarza. Stąd ogromna rola pracowników instytucji, aby swoją postawą modelowali środowisko społeczne i kształtowali postawy wolne od uprzedzeń. Decyzja o poinformowaniu innych osób o swoim statusie powinna zależeć od poczucia bezpieczeństwa i wsparcia ze strony, krewnych, przyjaciół i najbliższego środowiska.

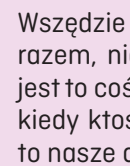
● **Projekt badawczy „Rodziny z wyboru w Polsce” (2013-2016) wykazał, że w Polsce rodzicielstwo osób nieheteroseksualnych pozostaje w znacznym stopniu ukryte, wiedza o nim rzadko wychodzi poza krąg najbliższych i krewnych. Prawdopodobnie jest to spowodowane stereotypami dotyczącym rodzicielstwa osób homoseksualnych. Rodzice starają się zatem chronić swoje dzieci przed uprzedzeniami. Wiedzą, że nie mogą ujawniać się zawsze i przed wszystkimi.**

● **We Włoszech, wg badań Narodowego Instytutu Statystyki dotyczących osób nieheteroseksualnych, 77,4% ujawniło swoją orientację przyjaciołom, 55,7% kolegom z pracy, a 50% rodzeństwu, ale zaledwie 21,2% swoim matkom.**

● **W Hiszpanii przyjęcie w roku 2005 przepisów dotyczących małżeństw osób tej samej płci zwiększyło zarówno otwartość samych rodzin, jak i akceptację dla ich rodzicielstwa. Badania wykazały, że przed uchwaleniem ustawy około 8% rodziców w związkach jedнопłciowych nie poinformowało nikogo z krewnych o swoim statusie, ale już po jej uchwaleniu odsetek ten spadł do zera procent.**

Nie „obnosimy się” ze względu na dziecko. Darek [syn Kingi] mieszka z nami, a nie chcę, by ludzie wytykali go palcami na ulicach. Jego dobro jest teraz dla nas najważniejsze.
— **Kinga, matka społeczna 18-letniego syna**

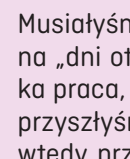
Wszędzie chodzimy razem, nie ukrywamy tego, że jesteśmy razem, nie ukrywamy tego, że mamy dziecko. No cóż, nie jest to coś, o czym wspominamy w pierwszej rozmowie, ale kiedy ktoś zapyta czy ma jakieś wątpliwości, mówimy, że to nasze dziecko.

— **Ela, lat 41, matka społeczna córki, 2-letniej córki**

Nie wychodzę na ulicę z tęczową flagą ze względu na dzieci. Bo moja córka, chociaż nas akceptuje, powiedziała mi: „Tato, nie mogę powiedzieć nikomu ze szkoły, że jesteście razem z Tymonem [partner Ireneusza], bo inne dzieci tego nie zrozumieją.” Ukrywa to nie dlatego, że się mnie wstydzi, ale dlatego, że czuje, iż jest w środowisku, które może ją skrzywdzić. A ja całkowicie ją rozumiem. Pojęła już, że społeczeństwo nas nie akceptuje.

— **Ireneusz, lat 40, ojciec 9-letniej córki i 5-letniego syna**

Musieliśmy podjąć decyzję w sprawie przedszkola. Poszliśmy na „dni otwarte” do wszystkich przedszkoli w okolicy... ciężka praca, uwierz! Ale najśmieszniejsze było kiedy... no cóż... przyszliśmy, opowiedzieliśmy o sobie i naszej sytuacji, a wtedy przedszkolanka powiedziała: „Musicie go zapisać do nas! To największe przedszkole w okolicy, mamy tu setki dzieci, zniknie w tłumie!”

— **Alice, lat 39, matka 3-letniego syna**

Na lotnisku w Berlinie pani z obsługi dzwoniła gdzieś w sprawie naszego lotu i odezwała się do koleżanki: „Mam tu rodziców z dzieckiem, potrzebują...” Powiedziała to po niemiecku, a ja skomentowałam to w rozmowie z partnerką w obecności naszego syna. To było pięć lat temu, a on wciąż pamięta, że w Berlinie ludzie wiedzieli, że obie jesteśmy jego rodzicami.

— **Magda, lat 40, matka 5-letniego wówczas Jakuba**

Ojcowie... w szkole nie ma żadnych ojców. Przyszedł mi do głowy ten nieszczęsny pomysł, żeby zapisać się do komitetu stołowego, w sumie jakieś 20 osób, ale jestem tam jedynym tatą, więc we wszystkich e-mailach używają wyłącznie form żeńskich. Spodziewają się, że maile czytają wyłącznie inne matki. Dość to dziwne. Rano wielu ojców przywozi swoje dzieci do przedszkola, ale w ciągu dnia są tylko matki. Para dwóch tatów budzi niepokój, nie wśród mam, ale przede wszystkich wśród innych ojców, do których dociera, że przegapili kawał życia swoich dzieci, nigdy nie zmienili pieluszki, nigdy dla nich nie gotowali, takie zwyczajne sprawy.

— **Alberto, lat 43, ojciec dwóch 9-letnich synów**

Szkoła zorganizowała grilla dla całych rodzin. Kiedy dotarliśmy na miejsce, wszystkie matki przyrządziły sałatki, a wszyscy ojcowie przygotowywali ognisko. Żartowaliśmy sobie z mężem, zastanawiając się, który z nas powinien dołączyć do której grupy.

— **Juan, lat 49, ojciec 8-letniego syna**

Normalnie w tygodniu pracuję od ósmej do czwartej. Nie biorę nadgodzin, pędzę do domu, do swojej rodziny. Zawsze staramy się wygospodarować godzinę, by bawić się razem. Budujemy domki z klocków, malujemy albo rysujemy. Ze względu na Zuzę [córkę] nie wychodzimy w tygodniu, no chyba że są sprawy do załatwienia, jakieś zakupy, ale zawsze wychodzi tylko jedna z nas, na ogół Ala [partnerka]. Wtedy zostaję w domu z Zuzą. Nie wiem, czy tak wygląda typowy tydzień przeciętnej rodziny, ale kiedy słucham, jak moje koleżanki opowiadają o swoich kłopotach... No cóż, ze wszystkim muszą sobie radzić same. My bardziej sprawiedliwie dzielimy się obowiązkami.

— **Ela, lat 40, matka społeczna 2-letniej córki**

JAK TO DZIAŁA? ROLE RODZICIELSKIE I PRAKTYKI RODZINNE W RODZINACH LGBT+

W społeczeństwach europejskich funkcjonuje wiele oczekiwań odnośnie tego, co powinni robić ojcowie i matki, by właściwie wychowywać dzieci. Ich role postrzegane są dychotomicznie – jako rozłączne i przeciwstawne, a wzajemne uzupełnianie się elementu męskiego i żeńskiego traktowane jest jako oczywistość. Na przykład matka ma być troskliwa, a ojciec zdecydowany. Jednak wiele wskazuje na to, że role rodzicielskie nie odtwarzają „naturalnych” skłonności mężczyzn i kobiet, a wynikają raczej z tego, co społeczeństwo przez wieki uznawało za właściwe dla każdej z płci. W codziennym życiu stale doświadczamy sytuacji, w których role te się mieszają: np. ojciec jest troskliwy, a matka zdecydowana i zmiana ta nie narusza dobrostanu dziecka. W rzeczywistości bycie rodzicem oznacza wykonywanie pewnych obowiązków i zadań, takich jak: opieka, kształcenie, pielęgnacja. Funkcje te można wykonywać niezależnie od płci.

Jak rodzice LGBT+ radzą sobie z rodzinnymi obowiązkami?

Rodziny tworzone przez osoby LGBT+ są różne. Tak samo jak różne są rodziny tworzone przez osoby heteroseksualne. Badania naukowe dowiodły jednak, że w rodzinach LGBT+ funkcjonuje bardziej egalitarny (równy) podział obowiązków domowych. W rodzinach LGBT+ rodzice mają możliwość kształtowania i negocjowania swoich obowiązków w taki sposób, że ich podział będzie wynikał z indywidualnych skłonności, obiektywnych okoliczności czy wygody. Więcej na ten temat przeczytasz w raporcie z badania „Rodziny z wyboru w Polsce”.

Podobnie jak w przypadku zdolności do wykonywania poszczególnych prac domowych, także umiejętność wychowywania dzieci nie jest zapisana w naszych genach. Narodziny dziecka nie determinują stworzenia więzów rodzicielskich, wprost przeciwnie, zawsze jest do tego w tym celu niezbędny psychologiczny proces budowania więzi z dzieckiem. Proces ten pozwala mężczyznom i kobietom wejść w role rodziców i jest naturalnym elementem każdej formy rodzicielstwa. To prawda, że tylko kobiety mogą urodzić

dziecko i karmić je piersią, ale żadne z tych działań nie powoduje powstania raz na zawsze konkretnego związku emocjonalnego. O więź z dzieckiem musimy aktywnie dbać przez cały okres jego wychowania, a rolę rodzicielską uczymy się w toku życia. Ojciec może być tak samo dobry w zmienianiu pieluch i karmieniu dziecka jak matka, zaś matka może z powodzeniem nauczyć dziecko jeździć na rowerze i przestrzegać przepisów drogowych. Tak samo transpłciowi rodzice nie tracą swych umiejętności rodzicielskich po tranzycji. Ważne jest, aby rodzice umieli zauważyć potrzeby dziecka i na nie odpowiedzieć.

CZY WIESZ, ŻE...

Pary osób tej samej płci posiadają umiejętność elastycznego podejmowania ról i obowiązków w rodzinie. Badania pokazują, że ich dzieci wiele dzięki temu zyskują. Dzięki temu, że podejmują się zadań, które nie są stereotypowo przypisane do ich płci, mają więcej zainteresowań, łatwiej im wybrać kierunek edukacji czy przyszły zawód, a w dorosłości lepiej dostosowują się do wypełniania różnorodnych zadań.

Moi rodzice świata poza Paolo [synem] nie widzą... Żyją tylko dla niego, są jego ukochanymi dziadkami, nieważne co ludzie powiedzą.

— **Andrea, lat 39, ojciec 3-letniego syna**

Nasze rodziny bardzo nas wspierały przez cały proces adopcji, a kiedy zadzwoniono do nas z Barcelony, żebyśmy przyjechali i poznali Xaviego, pojechali razem z nami.

— **Pau, lat 42, ojciec 5-letniego syna**

Moja matka powiedziała tylko „Ja tam takich rzeczy nie rozumiem i nie chcę rozumieć”. Nie znają Mattii, nie chcą go spotkać, nie chcą wiedzieć, kim jest. Moje siostry widziały go tylko na zdjęciu.

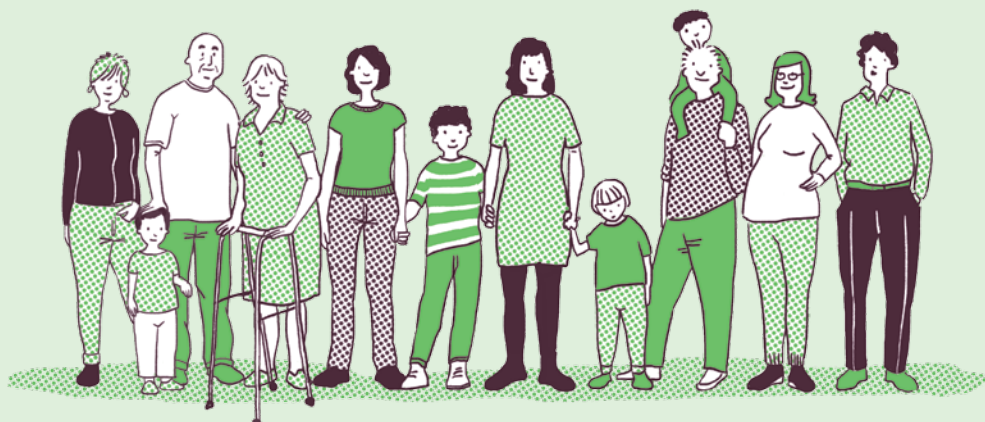
— **Fulvia, lat 44, matka trojga dzieci: 17-letniego syna, który urodził się w jej poprzednim małżeństwie oraz dwóch synów urodzonych w obecnym związku, w tym 5-letniego Mattia.**

Stanisław, mój syn, wie aż za dobrze, że w chwili, kiedy ujawniłam się przed swoimi rodzicami, a tak konkretnie to przed mamą, straciliśmy kontakt z całą rodziną. W pewnym sensie ja nie mam rodziny. Mam tylko rodzinę mojej partnerki. To odrzucenie przez rodzinę było dla niego bardzo dramatyczne.

— **Ada, lat 36, matka 13-letniego syna**

Dla Anny i Lai dziadkowie i prababcia są bardzo ważnymi osobami, teraz wspólnie tworzymy kronikę rodzinną.

— **Thais, lat 35, matka córek w wieku 4 i 6 lat**

KTO JEST CZŁONKIEM RODZINY LGBT+?

Pomimo dość powszechnych lęków, że dzieci w rodzinach LGBT+ dorastają bez kontaktu z różnymi modelami płciowymi w ramach swojej rodziny, badania dowodzą, że tak nie jest. Wielu rodziców LGBT+ oraz ich dzieci utrzymuje kontakty z przyjaciółmi (zarówno heteroseksualnymi, jak i LGBT+) i swoimi rodzinami pochodzenia (mężczyznami i kobietami). Wszystkie te osoby odgrywają ważną rolę w dojrzewaniu dzieci.

Zdarza się, zwłaszcza w krajach, w których sytuacja rodzin LGBT+ nie jest uregulowana prawnie, że rodzina pochodzenia jest źródłem negatywnych emocji, a rodziny LGBT+ nie mogą liczyć na jej wsparcie z powodu homofobii, transfobii i odrzucenia z powodu orientacji seksualnej i/lub tożsamości płciowej.

CZY WIESZ, ŻE...

Akceptacja ze strony rodziny to podstawa dobrostanu osób LGBT+. Agencja UE do spraw walki z dyskryminacją regularnie monitoruje nastawienie Europejczyków do obywateli LGBT+. W roku 2015 dane wskazywały, że w Szwecji 80% osób nie miało nic przeciwko temu, by mieć homoseksualne lub biseksualne dzieci, podczas gdy 66% zaakceptowałoby dzieci transpłciowe. Szwecja, wraz z Holandią, Irlandią i Wielką Brytanią, należy do najbardziej przyjaznych osobom LGBT+ krajów Europy. W Hiszpanii analogiczne odsetki wynoszą, odpowiednio 59% i 44%, we Włoszech 39% i 26%, a w Polsce 27% i 25%. Na ostatnim miejscu jest Bułgaria, gdzie dzieci LGBT+ zaakceptowałoby tylko 7% osób, a transpłciowe 5%.

Moja mama i ciocia Renia nazywały swego ojczyrna "tatulek" i to słowo wciąż sprawia, że wracają radosne i ciepłe wspomnienia. Obie zawsze ze wzruszeniem go wspominają, więc pomyślałam sobie, że mogłabym skorzystać z tej dobrej energii i zostać "mamulkiem"

— *Marta, lat 41, matka społeczna syna*

Mam dwie mamy, do jednej mówię „mamà”, a do drugiej „mami”.
— *Andrea, lat 4, córka dwóch matek, w wieku 34 i 36 lat*

Mam tatę Pau i tatę Jordiego.

— *Xavi, lat 5, syn dwóch ojców, w wieku 42 i 43 lata*

Kiedy moja mama, dokonała korekty płci na męską, odkryłam, że prawdziwym wyzwaniem w sytuacji, kiedy ma się dwóch biologicznych ojców, jest bariera językowa. Nazywam swojego jednego tatę „tatą”, a drugiego „tatkim”.

— *Karen, lat 21, córka transpłciowego rodzica*

CZY WIESZ, ŻE... Małe dzieci są częściej skłonne do tego, by w otwarty sposób informować o statusie swojej rodziny w towarzystwie i rozmowach z rówieśnikami. Z wiekiem bywa, że zmieniają swoje nastawienie i stają się bardziej dyskretne. W takiej sytuacji forma, w jakiej zwracają się do rodziców, może stać się bardziej neutralna (np. imię zamiast „mama” czy „tata”). Takie zachowanie wynika raczej z niepewności w nowym środowisku niż ze stosunku do rodziców. Dorośli, którzy mają do czynienia z młodszymi nastolatkami, powinni pamiętać o tym, że uszanowanie decyzji dzieci w kwestii formy, w jakiej zwracają się do rodziców, sprzyja budowaniu relacji opartej na zaufaniu i szacunku.

JAK DZIECI ZWRACAJĄ SIĘ DO SWOICH RODZICÓW LGBT+?

Sposoby zwracania się do siebie w rodzinach LGBT+ są równie różnorodne jak same te rodziny. Związane są ze strategiami, które dzieci i rodzice wykorzystują w budowaniu opowieści o swojej rodzinie i znaczeniem, jakie przywiązują do więzów rodzinnych. Na przykład w niektórych planowanych rodzinach LGBT+ dzieci zwracają się do rodziców, dodając imię do słowa „mama” lub „tata” np. „tata Kuba” i „tata Staszek”. W innych przypadkach do jednego rodzica zwracają się „mama” lub „tata”, a do drugiego żartobliwym przydomkiem, często słowem kojarzącym się z określeniem rodzica np. „mamusia” czy „tатko”. W rodzinach rekonstruowanych partnerka mamy często bywa nazywana „ciocią”. Dzieci mogą również zwracać się do jednego lub obojga rodziców wymyślonymi przez siebie, nacechowanymi emocjonalnie określeniami lub po imieniu, ale ten zwyczaj może zmieniać się w zależności od kontekstu (np. inaczej będzie w prywatnych i publicznych rozmowach).

W przypadku rodziców transpłciowych niektóre dzieci nadal zwracają się do swoich rodziców tak samo jak przed tranzycją, inne posługują się imieniem wybranym przez rodzica albo wymyślają nowe imię, które nie jest nacechowane płciowo.

Nazywanie to często pewien proces, nie zdarza się „raz na zawsze”. Rodzinne zwyczaje zmieniają się z czasem albo w zależności od okoliczności. W przypadku rodziców transpłciowych dziecko może nazywać swoją matkę „mamą” również po tranzycji, ale po latach zacząć nazywać ją „tatą”. Zwłaszcza nastolatki mogą zwracać się do swoich rodziców w mniej otwarty sposób.

Mam bardzo dobre kontakty z tatą. Jeżdżę do niego na wakacje. Czasami latem spędzam razem z nim trzy tygodnie. Dobrze się dogadują z mamą i Martą, partnerką mamy.

Lidia, lat 11

Moja mama i mój tata dobrze się dogadują. Jak już mówiłam, spędzam dwa tygodnie z mamą i jej partnerką i dwa tygodnie z tatą.

Claudia, lat 12

CZY DZIECI RODZICÓW LGBT+ MAJĄ SIĘ DOBRZE?

Powszechnie funkcjonują trzy stereotypowe przekonania dotyczące dobrostanu dzieci wychowywanych przez nieheteroseksualnych rodziców.

- Dzieci wychowywane przez rodziców LGBT+ mogą mieć problemy ze swoją seksualnością i tożsamością płciową.
- Dzieci te mają większe skłonności do zaburzeń psychicznych albo wykazują częstsze problemy wychowawcze niż inne dzieci.
- Dzieci te mają problemy w relacjach społecznych, np. mogą mieć problemy w późniejszym nawiązywaniu relacji intymnych.

Badania naukowe nie potwierdziły prawdziwości żadnego z tych stereotypów.

Znacząca większość naukowców dowodzi, że nie ma żadnych różnic między dziećmi wychowywanymi przez nieheteroseksualnych rodziców a dziećmi z heteroseksualnych rodzin, jeśli chodzi o: tożsamość płciową i orientację seksualną, ogólny stan zdrowia,

● W Polsce większość rodzin LGBT+ to tzw. rodziny patchworkowe, czyli takie, w których dzieci zostały poczęte we wcześniejszych heteroseksualnych związkach. Projekt badawczy „Rodziny z wyboru” wykazał, że dzieci wychowywane w takich rodzinach często mają kontakt ze swoimi krewnymi obojga płci, ponadto zwykle utrzymują kontakty z rodzicami biologicznymi. Mają zatem dostęp do różnych wzorców ról płciowych.

● **Badania naukowe wykazały, że w przypadku rodzin patchworkowych LGBT+:**

- dzieci wychowywane przez pary lesbijek mają lepszy kontakt z biologicznym ojcem niż ma to miejsce w przypadku dzieci rozchodzących się par heteroseksualnych;
- fakt posiadania mamy lesbijki lub taty geja nie zmienia częstotliwości kontaktu dziecka z dziadkami. Dzieci gejów i lesbijek mają tak samo częsty kontakt z dziadkami, jak dzieci osób heteroseksualnych.

● **Warto wiedzieć:**

Najnowsze badania naukowe wykazały, że:

- dzieci wychowywane przez pary osób tej samej płci są zdrowsze i częściej mają dobre relacje z rodzicami niż jest to w przypadku rodzin heteroseksualnych
- dzieci wychowywane przez pary lesbijek są lepiej dostosowane społecznie, i bardziej ambitne niż dzieci z rodzin heteroseksualnych.

Więcej na ten temat możesz przeczytać w pracach Gartrell (2010) i Crouch z zespołem (2016) oraz innych, które znajdziesz w zamieszczonej na końcu bibliografii.

problemy emocjonalne, problemy wychowawcze, zainteresowania, zaangażowanie i sukcesy w szkole, rozwój poznawczy, rozwój społeczny. Więcej na ten temat przeczytasz w publikacjach, których spis znajduje się na końcu.

Trzeba podkreślić, że dzieci wychowywane w rodzinach LGBT+ nawiązują relacje z wieloma osobami różnej płci. Rodzic nie jest jedynym wzorcem męskości/kobiecości, z jakim dziecko ma do czynienia w rodzinach LGBT+, jak i w rodzinach heteroseksualnych. Mogą być nimi też inni członkowie rodziny jak babcia, dziadek, wujek, ciocia, rodzeństwo, kuzyni, a także przyjaciele i inni opiekunowie (nauczyciele, przedszkolanki itd.). Jeśli akceptują i wspierają rodzinę LGBT+, to odgrywają pozytywną rolę w wychowaniu dziecka.

Staram się unikać kontaktu z ludźmi, którzy chcą krytykować moją mamę. Wolę unikać konfliktów, ale to niefajne, kiedy ktoś obraża moich bliskich.

— **Krzysztof, 15 lat, syn Marceli lat 40**

W czasie lekcji religii, kiedy rozmawialiśmy o Sodomie i Gomorze, katecheta zaczął opowiadać o tym, jak źli są homoseksualiści i że to grzech. Zaczęłam więc rozmawiać z nauczycielem i powiedziałam, że moja mama jest lesbijką i zapytałam, czy uważa, że tacy ludzie nie mają prawa żyć. Chrześcijaństwo powinno być religią, która naucza, by kochać wszystkich ludzi, więc dlaczego chcą posyłać osoby homoseksualne i transseksualne do piekła?

— **Malwina, 14 lat, córka Marii lat 37**

Po raz pierwszy poczułem się bardzo urażony, kiedy mój kolega, któremu powiedziałem o swojej mamie w podstawówce, opowiedział o tym osobie, której nie lubię, a która jest bardzo konserwatywna. Wściekłem się, chciałem z nim o tym porozmawiać w szkole przy wszystkich, ale moja dziewczyna powiedziała, że powinienem się uspokoić, bo jeśli zareaguję zbyt nerwowo, wszyscy sobie pomyślą, że mam z tym problem, a to nieprawda. Więc zgodziłem się z nią.

— **Bartek, 19 lat, syn Zofii lat 41**

Koleczy bardzo często pytają mnie o rodziców. Jak przyszedłem na świat i gdzie jest moja mama - bo przecież każdy ma mamę. Muszę im tłumaczyć, że moi tatusie bardzo chcieli mnie mieć i szukali mnie. Musieli polecieć za ocean, by znaleźć moją mamę i mnie. Chciałbym móc wyjaśnić to całej klasie, żeby w końcu przestali mnie pytać.

— **Aitor, 11 lat, syn dwóch ojców w wieku 43 i 45 lat**

Jako dziecko osoby transpłciowej wiele nauczyłam się o życiu i teraz dobrze rozumiem, czym jest tożsamość i ekspresja płciowa. Mój tata jest dla mnie przykładem, jak naprawdę być sobą, po prostu będąc sobą.

— **Marta, lat 29, córka transpłciowego ojca, lat 56**

Moja mama powiedziała nam, że jest transpłciowa mniej więcej rok temu i w mojej ocenie sprawy w naszej rodzinie zmieniły się na lepsze!

— **Miguel, lat 27, syn transpłciowej matki, lat 56**

A CO Z PROBLEMEM DOKUCZANIA I ZNĘCANIA SIĘ PRZEZ RÓWIEŚNIKÓW?

W krajach, gdzie osoby LGBT+ doświadczają silnej dyskryminacji i stygmatyzacji, ich dzieci także mogą być narażone na przemoc ze strony rówieśników w szkole czy w sąsiedztwie. Jest to szczególnie istotna kwestia w Polsce, gdzie szkołom zakazuje się prowadzenia edukacji antydyskryminacyjnej i kształtującej postawy wolne od uprzedzeń.

Należy tu podkreślić, że to przemoc wymierzona w rodzinę, w jakiej wychowuje się dziecko, jest źródłem krzywdy, a nie orientacja seksualna czy tożsamość płciowa jego rodziców. Dlatego tak ważne jest wyeliminowanie stereotypów i uprzedzeń na temat tego, jakimi rodzicami są osoby LGBT+ i uświadomienie otoczenia, że tak samo jak inni rodzice dbają oni o dobro dziecka.

Często uważa się, że tranzycja rodzica może być trudnym przeżyciem dla dziecka. Rzeczywiście, tranzycja może być stresującym doświadczeniem w relacjach rodzic-dziecko, ale badania wykazały, że większość rodziców i dorosłych dzieci twierdzi, że mają dobre stosunki po tranzycji. Większość rodziców utrzymuje dobre relacje ze swoimi dziećmi po ujawnieniu swojej transpłciowości. Badania naukowe wykazały również, że tranzycja rodzica nie wpływa na tożsamość płciową lub orientację seksualną dziecka. Transpłciowi rodzice napotykają jednak na dyskryminację zarówno w kontaktach ze służbami społecznymi lub tracą prawo do opieki nad dzieckiem, jak również doświadczają niepokoju wynikającego z transfobii, która może wpływać na dobrostan ich rodzin.

W szkołach, dla których ważną wartością jest szacunek dla drugiego człowieka i gdzie prowadzona jest odpowiednia edukacja, dzieci czują się bardziej bezpieczne i w bardziej otwarty sposób mówią o krzywdzącym zachowaniu swoich rówieśników. Liczne badania dowodzą także, iż kontakty z innymi rodzinami LGBT+ mają pozytywny wpływ na dobrostan dziecka.

Moi rodzice rozwiedli się, kiedy miałam sześć lat, mniej więcej w tym czasie dowiedziałam się, że moja mama jest lesbijką. Potem wiele o tym nie myślałam, zamieszkałam po prostu z mamą i ciocią. Zawsze mówiłam do niej po imieniu, była dla mnie jak ciocia.

— **Zosia, lat 14, córka Ireny, lat 38**

Wiedziałam od zawsze, bo moje mamy marzyły o mnie i dzięki nim przyszedłam na ten świat. Dorastanie z dwiema mamami było czymś najnormalniejszym na świecie! Wychowywały mnie jak każde inne dziecko, miałam zawsze mówić „proszę” i „dziękuję”, sprzątać w swoim pokoju, wyprowadzać psy na spacer i nie kłaść łokci na stole.

— **Bianca, lat 15, córka dwóch matek, w wieku 45 i 47 lat**

Mój tata umarł dawno temu. Kiedy miałam 15 lat, mama napisała do mnie list, a w nim, że kocha drugą kobietę. Z początku nie wiedziałam, jak zareagować, ale ten list był tak pełen miłości do mnie i mojej rodziny, że chciałam tylko, by moja mama była szczęśliwa. Od tamtego czasu co roku w Dzień Matki cieszymy się miłością, którą darzą moje mamy i naszą miłością, którą możemy na co dzień się obdarowywać.

— **Ana, lat 24, córka dwóch matek w wieku 48 i 53 lata**

KIEDY I W JAKI SPOSÓB RODZICE LGBT+ POWINNI INFORMOWAĆ DZIECI O SWOJEJ ORIENTACJI SEKSUALNEJ?

Większość badań naukowych potwierdza, że dzieci powinny dowiadywać się o orientacji seksualnej swoich rodziców jak najszybciej.

Psychologowie twierdzą, że najlepszy czas na to jest przed okresem dojrzewania. Małe dzieci naturalnie przyjmują różnorodność życia rodzinnego. Jednak dla młodszych nastolatków, którzy są zwykle zajęci swoją własną budzącą się seksualnością i innymi emocjonalnymi, poznawczymi i fizjologicznymi zmianami, jest to szczególnie trudna chwila na to, by dowiedzieć się, że ich matka jest lesbijką lub ojciec gejem. Dzieci żyją obecnie w różnych rodzinnych konfiguracjach i kwestia posiadania więcej niż jednej matki czy ojca nie jest już niczym niezwykłym, dotyczy to w końcu również dzieci wychowujących się w heteroseksualnych rodzinach patchworkowych, coraz częstszych w dzisiejszym świecie. Należy zdawać sobie sprawę z tego, że sytuacja jest zupełnie inna, kiedy mamy do czynienia z planowaną rodziną jednopłciową, w której dziecko dorasta i więź pomiędzy jego rodzicami jest dla niego czymś oczywistym, niż kiedy jedno lub oboje rodzice nagle informują, że są osobami LGBT+.

CZY WIESZ, ŻE...

Według badania „Rodziny z wyboru w Polsce” 67% dzieci wychowywanych przez osoby tej samej płci miało świadomość, że ich rodzice są parą. Zazwyczaj dowiedziały się o tym w szkole lub w przedszkolu (61%). W znakomitej większości przypadków ich reakcja była pozytywna (83%). Najczęściej to rodzic sam poinformował o statusie swojego związku (45%) albo zrobił to wraz z partnerem/partnerką (38%). Wszystkie dzieci rodziców LGBT+ (zarówno pełno- jak i niepełnoletnie), które wzięły udział w w części jakościowej badania, niezależnie od tego, w jaki sposób się dowiedziały o orientacji swoich rodziców, zgodziły się, że im szybciej dziecko pozna prawdę tym lepiej. W ich opinii, im wcześniej jest przekazana taka informacja, tym łatwiej jest ją dziecku przyjąć.

To była zwyczajna rozmowa, ale wiele mi dało to, że mogłam komuś opowiedzieć o związku mojego ojca z drugim mężczyzną.

— *Kamila, lat 23, córka Piotra, lat 47*

Kiedy ktoś pyta o moją rodzinę, uciekam, bo nie chcę odpowiadać.

— *Arek, lat 7, syn Doroty i Anny, obie w wieku 35 lat*

Nie obnoszę się ani nie ukrywam. Tylko raz zdarzyło się, że powiedziałem nauczycielowi, ale wszyscy moi koledzy wiedzą. Kiedy ktoś mnie pyta, mówię prawdę. Na początku, jakiś rok temu, wahałem się, czy powinienem mówić. Ale kiedy zacząłem ufać kolegom, wtedy im powiedziałem.

— *Krzysztof, lat 15, syn Marceli, lat 40*

CZY DZIECI OSÓB LGBT+ INFORMUJĄ RÓWIEŚNIKÓW O SWOJEJ SYTUACJI RODZINNEJ?

Decyzja czy, kiedy i jak ujawnić swoją sytuację rodzinną jest bardzo ważna dla wielu dzieci i może, choć nie musi, być źródłem trudności i niepokoju. Dzieci wypracowują zatem własne strategie radzenia sobie z tym wyzwaniem. Jedne ujawniają prawdę o swojej rodzinie od razu i zawsze, inne są bardziej ostrożne i mówią o sobie wyłącznie starannie wybranym przyjaciołom. Niektóre z kolei wybierają strategię „sam nie mówię, ale niczego nie ukrywam”. Inne nigdy nie zdradzają swojej sytuacji rodzinnej rówieśnikom, czasami starają się w ten sposób chronić swoich rodziców. Wydaje się, że najczęściej stosowana jest strategia wybiórczego ujawniania.

CZY WIESZ, ŻE...

Chociaż bywa, że dziecko obawia się ujawnić swoją sytuację rodzinną, może się to okazać korzystne. Milczenie dziecka na temat rodziców w kontaktach z rówieśnikami może zwiększać jego poczucie izolacji względem innych dzieci. Małym dzieciom łatwiej jest powiedzieć przyjaciołom i kolegom, zwłaszcza jeśli znają inne rodziny podobne od ich własnych.

SŁOWNICZEK UŻYTECZNYCH POJĘĆ

Poniższa lista zawiera wybór najbardziej powszechnie używanych terminów odnoszących się do osób LGBT+ i ich rodzin.

Coming out oznacza dobrowolne ujawnienie swojej orientacji seksualnej i/lub tożsamości płciowej; różni się od outing, który oznacza ujawnienie homoseksualności, biseksualności lub transpłciowości innej osoby bez jej zgody.

Dawca to osoba, która dała swoje komórki rozrodcze, aby pomóc komuś innemu zajść w ciążę. Mężczyźni oddają nasienie, kobiety komórki jajowe. Dawcy mogą być znani (oznacza to, że dziecko może się z nimi kiedyś skontaktować) lub anonimowi (oznacza to, że kontakt nie może być nawiązany) w zależności od lokalnych regulacji prawnych.

Heteronormatywność to zespół norm kulturowych, praktyk społecznych i instytucji, które przyjmują binarne uporządkowanie płci biologicznej, tożsamości płciowej i ról płciowych, i zakładają, że heteroseksualność jest fundamentalną i naturalną normą.

Heteroseksizm to założenie, że wszyscy ludzie są lub powinni być heteroseksualni. Heteroseksizm wyklucza potrzeby i doświadczenia życiowe osób LGBT+, podczas gdy jednocześnie daje przewagę ludziom heteroseksualnym.

Homo/bi/transfobia to uprzedzenie oparte na lęku, nienawiści, dyskomforcie lub nieufności wobec gejów, lesbijek, osób biseksualnych czy transpłciowych.

LGBT+ – skrót używany na określenie lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych.

Orientacja seksualna definiuje pociąg emocjonalny, romantyczny i/lub seksualny do drugiego człowieka. Ludzi odczuwających pociąg do osób płci przeciwnej nazywamy heteroseksualnymi; ludzi odczuwających pociąg do osób tej samej płci nazywamy nieheteroseksualnymi/homoseksualnymi, podczas gdy ludzi odczuwających pociąg zarówno do osób tej samej jak i przeciwnej płci nazywamy biseksualnymi.

Osoba cisplciowa to ktoś, kogo tożsamość płciowa jest zgodna z płcią przypisaną po narodzinach.

Osoby nieheteroseksualne to wszystkie te osoby, które angażują się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami tej samej płci. Większość z nich określa się jako geje, lesbijki lub osoby biseksualne, natomiast część nie chce określać siebie żadnym z tych pojęć.

Osoby transplciowe/transseksualne to ogólny termin używany w odniesieniu do osób, których płeć nie jest zgodna z tą, która została przypisana im przy urodzinach. Część osób transplciowych decyduje się na tranzycję do wybranej płci przez operację chirurgiczną, podczas gdy inni czują się dobrze pomiędzy płciami i nie decydują się na operację.

Rodzic biologiczny to osoba, która jest matką lub ojcem dziecka w sensie biologicznym. W przypadku lesbijek matka biologiczna to ta, która urodziła dziecko. W przypadku gejów biologicznym ojcem jest ten, którego nasienie zostało wykorzystane do zapłodnienia. W odniesieniu do kobiet literatura dotycząca sztucznego zapłodnienia rozróżnia w szczególnych przypadkach matkę biologiczną, która urodziła dziecko i matkę genetyczną, która dostarczyła komórkę jajową.

Rodzic społeczny/współrodzic to rodzic, który nie ma biologicznej więzi z dzieckiem, ale pełni funkcję rodzica. W przypadku

par lesbijek jest to matka, która nie urodziła dziecka, w przypadku gejów ojciec, który nie dał nasienia. W krajach, gdzie brak uznania praw rodzicielskich rodzin LGBT+, współrodzic/rodzic społeczny nie jest uznawany za prawnego rodzica dziecka.

Rodzina pochodzenia to rodzina, z której pochodzimy, w której się urodziliśmy.

Rodziny z wyboru powstają na podstawie emocjonalnej bliskości a nie więzów krwi. Często obejmują również przyjaciół i inne ważne osoby. Przekonanie, że wspólnie tworzą rodzinę, opiera się na ich wspólnym wyborze.

Surogacja (macierzyństwo zastępcze) polega na dobrowolnym poddaniu się przez kobietę zapłodnieniu i urodzeniu dziecka, którego docelowymi rodzicami będą inne osoby.

Tęczowe rodziny to termin oznaczający rodziny osób LGBT+ z dziećmi.

Tożsamość płciowa to głębokie poczucie własnej płci, które może lub nie być zgodne z płcią przypisaną przy urodzinach.

Transplciowa/transseksualna kobieta to termin używany w odniesieniu do osoby, której przy urodzinach została przypisana płeć męska, ale która identyfikuje się i żyje jako kobieta.

Transplciowy/transseksualny mężczyzna to termin używany w odniesieniu do osoby, której przy urodzinach została przypisana płeć żeńska, ale która identyfikuje się i żyje jako mężczyzna.

Tranzycja to termin, który oznacza aktywny proces dostosowania wyrazu płciowego i ciała do tożsamości płciowej. Tranzycja może obejmować terapię medyczną (korektę płci), ale nie jest to konieczne.

POLECANE PUBLIKACJE

Badania międzynarodowe – materiały w języku angielskim

- Ayoub, Phillip M. 2016. ***When States Come Out: Europe's Sexual Minorities and the Politics of Visibility***. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Biblarz, Timothy J., i Judith Stacey. 2010. "How Does the Gender of Parents Matter?" *Journal of Marriage and Family* 72(1): 3–22. www.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x
- Bos, Henny M. W., i Frank van Balen. 2008. "Children in planned lesbian families: Stigmatisation, psychological adjustment and protective factors". *Culture, Health & Sexuality* 10 (3): 221–36. www.doi.org/10.1080/13691050701601702
- Bos, Henny M. W., Justin R. Knox, Loes van Rijn-van Gelderen, i Nanette K. Gartrell. 2016. "Same-Sex and Different-Sex Parent Households and Child Health Outcomes: Findings from the National Survey of Children's Health". *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics: JDBP* 37 (3): 179–87.
- Brodzinsky, David, and Adam Pertman. 2012. ***Adoption by Lesbians and Gay Men: A New Dimension in Family Diversity***. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Calzo, Jerel P., Vickie M. Mays, Charlotte Björkenstam, Emma Björkenstam, Kyriaki Kosidou, i Susan D. Cochran. 2017. "Parental Sexual Orientation and Children's Psychological Well-Being: 2013–2015 National Health Interview Survey". *Child Development*
- Charter of the Fundamental Rights of the European Union. 2000. Official Journal of the European Communities. (2000/c 364/01). 18.12.2000. www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
- Crouch, Simon R., Elizabeth Waters, Ruth McNair, Jennifer Power, i Elise Davis. 2014. "Parent-reported measures of child health and wellbeing in same-sex parent families: a cross-sectional survey". *BMC public health* 14 (1): 635.

Crouch, Simon Robert, Ruth McNair, i Elizabeth Waters. 2016. **"Impact of Family Structure and Socio-Demographic Characteristics on Child Health and Wellbeing in Same-Sex Parent Families: A Cross-Sectional Survey"**. *Journal of Paediatrics and Child Health* 52 (5): 499–505.

Dalia Research. 2016, 18 de octubre. **Counting the LGBT+ population: 6% of Europeans identify as LGBT**. www.daliaresearch.com/counting-the-lgbt-population-6-of-europeans-identify-as-lgbt

Epstein, Rachel, Becky Idems, i Adinne Schwartz. 2009. **"Reading, Writing, and Resilience: Queer Spawn Speak out about School"**. *Who's Your Daddy? And Other Writings on Queer Parenting*, (eds.) Rachel Epstein, 1 edition, 215–32. Toronto, ON: Three O'Clock Press.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. 2016. **Fundamental Rights Report 2016**. www.fra.europa.eu/en/publication/2016/fundamental-rights-report-2016

Gartrell, Nanette. 2010. **National Longitudinal Lesbian Family Study**, research reports from different stages of the project: www.nllfs.org/publications/index.htm.

Goldberg, Abbie E., Jordan B. Downing y April M. Moyer. 2012. **"Why Parenthood, and Why Now? Gay Men's Motivations for Pursuing Parenthood"**. *Family Relations* 61 (1): 157–74.

Goldberg, Abbie E, i Katherine R Allen, eds. 2013. **LGBT-Parent Families: Innovations in Research and Implications for Practice**. New York: Springer.

Goldberg, Abbie E. 2010. **Lesbian and Gay Parents and Their Children: Research on the Family Life Cycle**. Washington, DC: American Psychological Association.

Golombok, Susan. 2015. **Modern Families: Parents and Children in New Family Forms**. New York: Cambridge University Press.

Lewin, Ellen. 2009. **Gay Fatherhood: Narratives of Family and Citizenship in America**. Chicago: University Of Chicago Press.

Mamo, Laura. 2007. **Queering Reproduction: Achieving Pregnancy in the Age of Technoscience**. 1 edition. Durham, N.C: Duke University Press Books.

Manning, Wendy D., Marshal Neal Fetto, i Esther Lamidi. 2014. **"Child Well-Being in Same-Sex Parent Families: Review of Research Prepared for American Sociological Association Amicus Brief"**. *Population Research and Policy Review* 33 (4): 485–502.

Nordqvist, Petra, and C. Smart. 2014. **Relative Strangers: Family Life, Genes and Donor Conception**. 2014 edition. Basingstoke New York: Palgrave Macmillan.

Patterson, Charlotte J. 2005. **Lesbian and Gay Parenting: Theoretical and Conceptual Examinations**. Washington, DC: American Psychological Association. www.apa.org/pi/lgbt/resources/parenting.aspx

Pyne, Jake, Greta Bauer, i Kaitlin Bradley. 2015. **"Transphobia and Other Stressors Impacting Trans Parents"**. *Journal of GLBT Family Studies* 11 (2): 107–26. www.doi.org/10.1080/1550428X.2014.941127

Rosenfeld, Michael J. 2010. **"Nontraditional Families and Childhood Progress Through School"**. *Demography* 47 (3): 755–75.

Stotzer, Rebecca L., Jody L. Herman, i Amira Hasenbush. 2014. **"Transgender Parenting: A Review of Existing Research"**. *Williams Institute* (blog). 2014. www.williamsinstitute.law.ucla.edu/research/parenting/transgender-parenting-oct-2014/

Tasker, Fiona, i Jerry Bigner, eds. 2007. **Gay and Lesbian Parenting: New Directions**. 1 edition. New York: The Haworth Press.

Smietana, Marcin, Sarah Jennings, Cathy Herbrand y Susan Golombok. 2014. **"Family relationships in gay father families with young children in Belgium, Spain and the United Kingdom"**. In: *Relatedness in Assisted Reproduction: Families, Origins and Identities*, edited by Tabitha Freeman, Susanna Graham, Fatemeh Ebtehaj & Martin Richards. Cambridge: Cambridge University Press.

Takács, Judit, Ivett Szalma i Tamás Bartus 2016. **“Social Attitudes Toward Adoption by Same-Sex Couples in Europe”**. *Archives of Sexual Behavior*, 45(7): 1787–1798.

Veldorale-Griffin, Amanda. 2014. **“Transgender Parents and Their Adult Children’s Experiences of Disclosure and Transition”**. *Journal of GLBT Family Studies* 10 (5): 475–501.

Międzynarodowe i narodowe organizacje naukowe – oświadczenia i zalecenia

American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 2009. **Gay, Lesbian, Bisexual, or Transgender Parents**. Policy Statements revised and approved by Council 2009. www.aacap.org/AACAP/Policy_Statements/2008/Gay_Lesbian_Bisexual_or_Transgender_Parents.aspx

American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 2013. **“Children With Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Parents”**. *Facts for Families*. 92/2013. www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Children-with-Lesbian-Gay-Bisexual-and-Transgender-Parents-092.aspx

American Academics of Pediatrics. 2013. **“Promoting the Well-Being of Children Whose Parents Are Gay or Lesbian”**. *Pediatrics*, Policy Statement. 131 (4): 827-830. www.pediatrics.org/cgi/doi/10.1542/peds.2013-0376

American Psychiatric Association. 2013. **Position Statement on Issues Related to Homosexuality**. APA Official Actions. Approved by the Board of the Trustees on December 2013 and by the Assembly on November 2013. www.psychiatry.org/File%20Library/About-APA/Organization-Documents-Policies/Policies/Position-2013-Homosexuality.pdf

American Psychoanalytic Association. 2012. **Position Statement on Parenting** www.apsa.org/sites/default/files/2012%20%20Position%20Statement%20on%20Parenting.pdf

American Psychological Association. 2005. **Lesbian & Gay Parenting** www.apa.org/pi/lgbt/resources/parenting-full.pdf

American Psychological Association. 2014. **Answers to your questions about transgender people, gender identity, and gender expression** www.apa.org/topics/lgbt/transgender.pdf

Associazione Italiana Psicologia. 2014. **Comunicato AIP sulle dichiarazioni del Ministro Lorenzin in tema di adozioni**. Comunicato stampa 24 settembre 2014. www.associazionearc.eu/wp-content/uploads/2016/01/Risposta-AIP-a-Ministro-Lorenzin-su-omogenitorialita.pdf

British Psychological Society. 2012. **Guidelines and Literature Review for Psychologists Working Therapeutically With Sexual and Gender Minority Clients**. February 2012. www.bps.org.uk/sites/beta.bps.org.uk/files/Policy%20-%20Files/Guidelines%20and%20Literature%20Review%20for%20Psychologists%20Working%20Therapeutically%20with%20Sexual%20and%20Gender%20Minority%20Clients%20%282012%29.pdf

UNICEF. 2014. **Eliminating Discrimination Against Children and Parents Based on Sexual Identification and Gender Identity**. Current Issues. November (9): 1-6. www.unicef.org/videoaudio/PDFs/Current_Issues_Paper_Sexual_Identification_Gender_Identity.pdf

Międzynarodowe strony internetowe i organizacje pozarządowe

COLAGE
www.colage.org
amerykańskie stowarzyszenie na rzecz rodziców LGBT+

DIVERSITY EUROPE
www.diversityeurope.com/about
strona z artykułami, filmami i materiałami, które pozwalają pogłębić wiedzę o społeczności LGBT+

FORTUNATE FAMILIES

www.fortunatefamilies.com

amerykańska strona internetowa katolików wspierających włączenie rodzin LGBT+ do społeczności religijnej

GALE

www.gale.info/en/right-to-education

strona internetowa Global Alliance for LGBT+ Education

NELFA

www.nelfa.org

Network of European LGBTIQ* Families Associations
(Sieć Europejskich Stowarzyszeń na rzecz Rodzin LGBTIQ)

WORDS SHAPE IDENTITY

www.wordsshapeidentity.wordpress.com/2016/03/17/everyday-sexism

blog o tym, jakiego używać języka, mówiąc o osobach LGBT+, aby okazać im szacunek

Źródła w języku polskim

Iniewicz, Grzegorz, Magdalena Mijas, i Bartosz Grabski. (red.) 2012. **Wprowadzenie do Psychologii LGB**. Wrocław: Wyd. Continuo.

Mizielińska, Joanna. 2012. **“Czy macierzyństwo jest już od zawsze heteroseksualne? Próba refleksji.”** W *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, Praktyki i Reprezentacje Macierzyństwa We Współczesnej Polsce*, zredagowane przez Renata Hryciuk i Elżbieta Korolczuk. Warszawa: WUW.

Mizielińska, Joanna, Marta Abramowicz, i Agata Stasińska. 2014. **Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych**. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.

Mizielińska, Joanna, i Agata Stasińska. 2014. **“Prywatne jest polityczne: strategie emancypacyjne rodzin z wyboru w Polsce”**. *Studia Socjologiczne* 4 (215): 111–40.

Mizielińska, Joanna, Justyna Struzik, i Agnieszka Król. 2017. **Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce**. Warszawa: PWN.

Mizielińska, Joanna. 2017. **Odmienne czy zwyczajne? Rodziny z wyboru w Polsce**. Warszawa: PWN.

Majka-Rostek, Dorota. 2013. **“Lesbijki, geje i ich dzieci – różnorodność form rodzinnych”** *InterAlia: Pismo Poświęcone Studiom Queer*, (8). Majka-Rostek, Dorota. 2014. Macierzyństwo lesbijek - wybrane konteksty społeczne. *Studia Socjologiczne*, 4 (215), 59-76.

Sieński, Michał, Stachowiak, Katarzyna, Zielona-Jenek, Monika. 2014. **“Doświadczenie bycia wychowywanym przez homoseksualnych rodziców a ryzyko zaburzenia rozwoju dziecka”**. *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, 14 (3), 218-223.

Śmiecińska, Joanna, Wycisk, Jowita, 2012. **“Strategie ujawniania własnej orientacji seksualnej przez pary lesbijek wychowujące wspólnie dzieci i ich konsekwencje”**. *Roczniki Socjologii Rodziny*, XXII, 121-147.

Stasińska, Agata. 2018. **Socjologia pary. Praktyki intymne w związkach nieheteroseksualnych**. Kraków: Nomos.

Tomalski, Przemysław. 2007. **Nietypowe rodziny. O parach lesbijek i gejów oraz ich dzieciach z perspektywy teorii przywiązania**. Warszawa: Wydawnictwo UW.

Wojciechowska, Magdalena. 2014. **“Uczenie się «normalności» w sytuacji doświadczania symbolicznego wykluczenia - przykład badań nad rodzicielstwem jednopłciowym kobiet w społeczeństwie heteronormatywnym.”** *Studia Socjologiczne* 214 (3): 127–57.

Wojciechowska, Magdalena. 2015. **“O działaniu w ramach konceptualnej niewidzialności. Przykład badań nad macierzyństwem jednopłciowym w doświadczeniu matek niebiologicznych”**. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 11 (4): 114–45.

Wycisk, Jowita. 2017. **“Heteroseksizm i jego znaczenie dla pracy psychologicznej z rodzinami LGB. Sytuacja w Polsce”**. *Psychologia Społeczna*, 43, 415–429.

STOWARZYSZENIA LGBT+ W POLSCE

TOLERADO

www.tolerado.org

stowarzyszenie LGBT+ z Trójmiasta

KAMPANIA PRZECIW HOMOFOBII

www.kph.org.pl

ogólnopolskie stowarzyszenie LGBT+

RODZINY Z WYBORU W POLSCE

www.familiesofchoice.pl

strona internetowa projektu badawczego Rodziny z Wyboru w Polsce

GRUPA STONEWALL

www.grupa-stonewall.pl

stowarzyszenie LGBT+ z Poznania

LAMBDA WARSZAWA

lambdawarszawa.org

ogólnopolskie stowarzyszenie LGBT+

TĘCZÓWKA

www.teczowka.org.pl

stowarzyszenie LGBT+ ze Śląska

FABRYKA RÓWNOŚCI

www.fabrykarownosci.com

stowarzyszenie LGBT+ z Łodzi

KULTURA RÓWNOŚCI

www.kulturarownosci.org

stowarzyszenie LGBT+ z Wrocławia

FUNDACJA TRANS-FUZJA

www.transfuzja.org

stowarzyszenie osób transpłciowych

TĘCZOWE RODZINY

www.teczowerodziny.org

strona internetowa z podstawowymi informacjami na temat tęczowych rodzin

INNE UŻYTECZNE ŹRÓDŁA INFORMACJI W POLSCE

Oświadczenie Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego o rodzicielstwie osób LGBT+

www.pts-seksuologia.pl/sites/strona/66/stanowisko-pts-w-sprawie-zwiazkow-i-rodzicielstwa-osob-homoseksualnych-i-biseksualnych

Przewodnik dla tęczowych rodzin (Kampania Przeciw Homofobii)

www.kph.org.pl/rodzicielstwo-osob-lgbt-przewodnik-kph-dla-teczowych-rodzin

Publikacja o tęczowych rodzinach (Kampania Przeciw Homofobii)

www.kph.org.pl/publikacje/raport2010_teczowe_rodziny.pdf

Publikacja o rodzinach z wyboru w Polsce

www.rodzinyzwyboru.pl/publikacje-i-raporty

UNIVERSITÀ
di VERONA

Dipartimento
di SCIENZE UMANE

Institute of Psychology
Polish Academy of Sciences

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

 casal lambda

 Regione Emilia-Romagna

Niniejsza broszura została przygotowana przez sześć instytucji z trzech krajów Europy. Wszystkie te instytucje zajmują się w praktyce rodzinami LGBT+, czy to prowadząc badania naukowe, czy to zapewniając pomoc.

Koordinacja

Joanna Mizielińska i Agata Stasińska (IP PAN – zespół polski)

Redakcja

Zespół włoski

Federica de Cordova (UNIVR), Maria Augusta Nicoli (ASSR RER),

Luigi Palestini (ASSR RER), Francesca Ragazzini (RER),

Giulia Rodeschini (ASSR RER), Giulia Selmi (UNIVR), Chiara Sità (UNIVR).

Zespół polski

Marta Abramowicz (Tolerado), Agnieszka Król (IP PAN), Magdalena Łabędź (Tolerado), Anna Strzałkowska (Tolerado), Jowita Wycisk (Tolerado).

Zespół hiszpański

Giulia Agnese (Casal Lambda), Patricia Aljama Cuenca (UAB),

Alessandra Amato (Casal Lambda), Júlia Ceamanos Cuesta (Casal Lambda),

Anna Delgado (Casal Lambda), Estel Malgosa Gasol (UAB),

Silvia Morell Capel (Casal Lambda), Sergio Pascual Artigas (Casal Lambda),

Verónica Portillo Serrano (Casal Lambda), Beatriz San Román (UAB).

Niniejsza broszura jest częścią europejskiego projektu *Doing Right(s): Innovative tools for professionals working with LGBT+ families* współfinansowanego przez Program Erasmus+ Unii Europejskiej
www.doingrights.eu

Wsparcie przez Komisję Europejską niniejszej publikacji nie oznacza aprobaty dla jej treści reprezentujących opinie wyłącznie autorów. Komisja nie ponosi odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji zawartych w publikacji.

Numer projektu: 2017-1-IT02-KA203-037006

This work is licensed under a Creative Commons Attribution -NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

